

«Dabilen Elea» sari-emate ekitaldiko hitzak

OLATZ OSA
JOAN MARI TORREALDAI
LOREA AGIRRE
XABIER MENDIGUREN ELIZEGI
JOXE AZURMENDI

OLATZ OSA

Gabon eta ongi etorri ekimen hau antolatzen dugun bost elkarteon izenean (Euskal Editoreen Elkarte (EEE), Euskal Idazleen Elkarte (EIE), Euskal Irudigileen Elkarte Profesionala (APIE-EIEP), Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkarte (EIZIE) eta Galtzagorri Haur eta Gazte Literaturaren Elkarte).

Gure kultur sormenak eta industriak euskal gizarteari egiten dion ekarpena ikusarazten laguntzeko abiatu genuen Euskal Liburuaren Gaua. Euskal liburuaren unibertsoa badela, bizirik dagoela eta etengabe garatzen ari dela erakutsi nahi dugu. Eta nola ez, unibertso hori sortu eta sortutakoari argia eman diotenetako batzuk, guztiak ezin eta, goraiatu eta eskertu gura ditugu «Dabilen Elea» Sariaren bidez.

Elea, berba eta esanahia; ametsak, istorioak eta pentsamen-
dua; ilusioa, ekimena eta ausardia; atzo eta gaur. Horratx gu-
re unibertsoaren osagaiak. Ibilian dabilenak badaki, ordea, ilu-
sioak ere itzali egiten direla batzuetan, ekimenak bortxaz edo

babesgabe itotzen direla sarriegitan, eta beldurrak ausardiari egiten diola tarteka kosk saman. Eta hala ere, sortu eta birsortzen asmatu duzuelako eutsi diogu eleari, berbari eta esanahiari; ametsei, istorioei eta pentsamenduari. Bagarelako, eta unibertso izan nahi dugulako, sortu eta birsortuko gara bihar ere. Mila esker, Joxe Azurmendi, bide horretan horrenbeste argi emateagatik. ¶

JOAN MARI TORREALDAI

Joxeren laguna naizela eta, hari buruz hitz egiteko enkargua eman zidaten antolatzaileek.

Joxeri komentatu nion hori, eta eskatu zidan berari buruz ez hitz egiteko, mesedez. «Ez ezak denborarik galdu nitaz hitz egiten. Hitz egin ezak Jakini buruz, edo taldeari buruz edo beste zerbait».

Eta errematatzeko esan zidan bere obra dela publikoa, ez bera. Badakit zer esan nahi duen horrek: Joxek ez du eska-paratea maite, ez du gustuko protagonismoa.

Zer egin ez nekiela egon naiz luzaz. Bi mandatuak nola uz-tartu? Azkenean erdibidetik abiatu naiz.

21 urte izango nituen Joxe ezagutu nuenean, eta orduantxe hasi nintzen berarekin lanean. Urte t'erdi zaharragoa izanik ere, beste belaunaldi batekotzat neukan nik, ezaguna zelako eta hiruzpalau kurtso aurretik ari zelako. Ni Jakin Taldean onartu ninduen ekipoko burua bera zen 1963an.

Estudianteak ginen, eta Arantzazun geunden, 60ko hamar-kadako Euskal Herri hartan.

Harrez gero, Jakinen arrastoan gaude ez gu biok bakarrik, baizik eta beste dozena erdi bat lagun: Joseba, Paulo, Joxe Antonio, Manolo, Pello, eta beste.

Arantzazu utzi, eta gure biografiak eta geografiak ez dira bat etorri. Europan zehar barreiatuak egon gara urtetan: Erroman, Bartzelonan, Parisen, Kolonian.

Kilometrotan elkarrengandik urruti, baina beti harremane-tan eta beti elkarlanean. Ez zeuden oraingo erraztasunak ko-munikatzeko, baina tipula papera bazegoen eta guztiontzako zirkularrek funtzionatzen zuten. Elkarrekin hartu ohi genituen erabaki nagusiak oro.

Halako batean, 70eko hamarkadaren amaieran, UZEI sortzea-rekin batera, lortu genuen leku fisiko batean elkarrekin bizi-tzea, Donostian. Joxe izan zen taldera itzultzen azkena, 12 ur-te Alemanian bizi ondoren.

Taldeko dinamikan fisikoki integratu zenetik, bere obrak, bere bizitzak bezala, beste eite bat hartzen duela esango nuke (Joxeren aztertzaileei utziko diet lan hori, hala ere).

70eko hamarkadako Joxe, Alemanian 12 urtez bizi izan zen Joxe, Txillardegirekin harreman estua zuen Joxeren obra, dibulgatiboa da, didaktikoa, polemista, borroka ideologiko-politikoan murgildua askotan. Euskaltzaletasun eta abertzaletasun berria informatu, argitu, argudiatu eta erasoetatik babes-tu nahi izan dute garai hartako hainbat saio politiko eta kulturelek, eta artikuluek.

Jakin Taldera etortzearekin batera, taldearen bi konpromiso hartu zituen bere gain: aurrena Arizmendiarieta, eta geroago Karlos Santamaria, ekipoko konpromisoak biak. Eta, aldi berean, bere bide berria lantzen hasi zen, irakasle gisa: EUTGn euskal saioa eta literatura; eta gero EHUn filosofia (filosofia grekoa, modernoa, antropologia filosofikoa eta hermeneutika). Maisu handien antzera, ikasleak ez eze dizipuluak ere badi-tu Joxek.

Alemaniano garaian bezala, Euskal Herrira etorri eta gero, saioa lantzen jarraitzen du, orain sakonago, helduago. Eta orduan bezala orain, ausart, politikoki ez-zuzen askotan, independente beti, modu konprometituan baina ez politikoki konfesional.

Bere jarrera intelektual etikoari jasangaitza gertatzen zaio hainbat diskurtso publiko, erlijioso eta politikoren baitan ezkutatzen den gezurra, Aginteak egin ohi duen kontzientziaren manipulazioa, modernitatearen mozorropean saltzen den moral zaharra. Euskal nazionalismoaren itxikeriak asko molestatzen du, baina askoz gehiago espainolismo klasikoak.

Joxeren saioak oso «motibatuta» daude, egoera edo jarrera jakin bati erantzuten diote. Eta berorien jatorria edo abiapuntua, neurri batean, Jakin Taldean aurki daiteke. Konpartituak dira ikuspuntuak, motibazioak, helburuak..., urteetako solasaldi askotako gaiak. Sarako eskola datorkit gogora. Joxeren obra ez da obra kolektiboa, noski, baina bai jakinkideon obrarekin batera irakur daitekeena. Euskal Herria, kultura, euskalgintza

sentitzeko, bizitzeko, konprometitzeko modu jakin batzuk landu ditugu Jakinen, gero gutako bakoitzak bere abilezia eta mugekin garatu dituenak. Maila intelektual gorena Joxeren obrak duela aho batez aitortzen dugu taldean, eta ez da apaltasunaren merituz egiten dugun aitortza. Begien bistakoa da.

Ez nuke tartetxo hau bukatutzat eman nahi puntutxo bat aipatu gabe. Azkena. Joxeren gustukoa izango ez dena. Barka, Joxe, baina esan beharra diat.

Lagun eta lankide bezala Joxek ez du parerik: apala da, leiala, hurbila, lagunkoia. Taldearen baitan Joxek isilik egoten daki, entzuten daki, eta hitz egiten daki. Distantzia motzean are hobe estimatzen da bere harrigarrizko erudizioa, eta horrekin batera berebiziko zorrotasun analitikoa eta gaitasun didaktikoa. Baina Joxek sekula ez du inposatzen bere ikuspegia, ez du zapaltzen bestearen hitza. Lagun eta lankide perfektua da.

Barka ezak, Joxe, baina aitorten hori zor nian. Bego esanda. Besterik ez. Eskerrik asko.¶

LOREA AGIRRE

«Nire ariman benetan dagoena mendia da. Aitzgorri, autoritate bat bezala». Aitzgorri aipatu zidan Joxe Azurmendik, azken elkarrizketan, oroitzapenak aletzen hasi zenean. Aitzgorri, autoritate bat bezala, esan zuen. Eta niri, ikastolan, maisu zegamar batek, Joxantonio Ormazabalek, irakatsi zizkigun bertso batzuk etorri zitzaizkidan gogora.

Mendi eder bat aurrean tente
Gudari baten antzera
esan nahi nuen gudari hori
Aitzgorri maite, zu zera
Alde ederra badago zure
alde batetik bestera
zuk zaintzen dezu Zegama eta
zuk zaintzen dezu euskera.

Lazkao Txikiren bertsoak dira.

Eta nago, bere xumean, bere biluztasunean, Lazkao Txiki Joxek dioenetik oso aparte ez dabilela. Nik hala ulertzen dudala, behintzat.

Zegama lurra da, herria da. Eta lurrak izenak ditu. Otzaurteko mendatea, Beundeko basoa, Iramendiko larreak, San Adriango koba, Elorrola lepoa, Erroiti, Azkaratza eta Ugatseko iturriak. Eta lurrak jendea bizi du. Izan zenaren eta izan daitekeenaren kordokan, bizi ere. Eta hor ikusten dut nik Joxe. Lurra eta jendeak altzora ekarrita. Lurra eta jendea, herri bat bere lurlean bere kulturarekin.

Lazkao Txikik kantatu bezala: herria eta hizkuntza. Hala uler liteke. Hain ximple eta hain konplexu. Herriari eta hizkuntzari etorkizun bat emateko ahalegina, hain xume eta hain zail. Herri komunitate desegin bat, bistan da. Baina herri bat eta hizkuntza bat, azken finean. Eta herri hori badela, benetakoa dela, ikusi nahi duenarentzat. Ez dela esentzialismo bat, ez dela mito barbaro bat. Aitzgorri adinakoa, mila metro garai dena. Baina bai, ikusi nahi duenarentzat. Ikusi nahi izatea da inor ez ukatze-ko lehen urratsa. Eta, izatea, zer da ba ikusia izatea baino.

Ez alferrik, Lazkaomenditik parez pare ikusten da Aitzgorri. Zegamatik, Joxeren jaioterritik, gainez gain. Eta ni jaio nintzeneko Loinatz auzotik ere ikusten da. Barka neure burua hemen sartzea, baina inoren gainean hitz egitea norberari buruz hitz egitea baino ez delakoan nago.

Eta bai, Loinatz auzotik Aitzgorri ikusten da.

Aitzgorri, aitten bizkarrera igo gabe, iritsi nuen lehen gailurra izan zen, zazpi urte nituela. Garaipen handia, ni izan nintzen umetxo harentzat. Nago, mendi bide horietan, San Adriango pasadizoan, Carlos V.a Espainiako erregeak berak ere burua makurtu behar izan zueneko hartan, malkar horietan gora, herria eta euskara —Lazkao Txikik sinpleki kantatu eta goraiatu bezala, eta Joxe Azurmendik sakonki hausnartu bezala— nire baitan ernetzen eta bide egiten hasi zirela, iniziazio bidaia batean gisan, kontzientzia bital baten lehen kimuma bailiran. Bidea aratza zen hasieran, bihurtzerik eta etenik gabea. Geroago etorriko zen gatazkaren kontzientzia, ukazioaren lezioa, etorkizunaren zalantza.

Eta bide hori, Aitzgorrirako bide aldapatsu hori, hizkuntzaren eta herriaren gaineko lezio hori, nor inon izatearen lezio hori, behin eta berriz egiten dudala uste dut. Hori baino ez. Sisifok berak baino aurrerapauso gehiago ematearen esperantzarekin, hala nahi nuke, Joxek desesperantzatik egin lezakeen moduan. Egiten dudala, eta egiten dugula.

Eta bidean ez galtzeko iparrorratza eta mapak behar dira, leku izenak ezagutu, eta aurrera egiteko akuilua sentitu. Lainopetik irteteko, hitzak eta bideak. Eta hori da Joxe: gidari bat. Gu atzetik goaz.

Joxek Aitzgorrirako bidea ez du ibili hutsez egiten, ez doa pasean, gutako gehienok bezala. Pausoa tentuz luzatuz baik, lurraren azpitik izenak atereaz, zuloak eta hesiak inork baino argiago ikusi eta azalduz, ez erortzeko moduak eta arrazoiak emanez, eta geure buruaren loturak askatzeko moduak eskainiz. Bidezidor egokiak aukeratuz, oinak lokatzetan zikinduz, Joxe harri-pilazko mugarriak egiten ikusten dut: bere pentsamendu bat beti egokia, mendi-bideko bihurtzerik har-

tzeko; beti doia, barne arrangurari kontzientzia itsasteko; beti zehatza, bidegurutzean ez nahasteko.

Joxek marraztu digu Aitzgorrirako bidea. Bide bat, pentsatzera eta gogoetatzera zaramatzen bide bat. Baina Joxeren atzetik doan mendi ibiltariak jakin behar du hark aukeratzen duen bidea ez dela errazena, ez erosoena, ez eta laburrena ere; baina bai askeena, eta baita ederrena ere. Ibiltariak jakin behar du ibilian ikasiko duela, eta ikasi nahi duelako ibili dabilena. Dabilen elea dela.

Aitzgorrirako bidea guk baino kontzienteago egin du Joxek. Beundeko basoko pagoak atzean utzi, eta presaka batean, herriaren eta hizkuntzaren egoera latzak sortzen zion urgentziari erantzuteko, oso gazte jaitsi zelako bertatik. Berriro gora abiatzeko. Eta ordudanik ezagutu, irakurri, aztertu, sakondu, iruzkindu, kontrajarri, eztabaidatu, arrazoitu, gogoetatu, eta ekin eta egin egin du. Horretan dabil joan den aspaldian. Eta pentsamendu oso bat sortu du, eta azaldu, esplikatuz, konpartitu, eman, zabaldu, inoren esku utzi, eskuzabaltasun osoz. Pentsalari handi bat da —halako ebidentzia bat esatea ere—, euskal komunitatearen defentsa helburu izan duena. Herrigintza. Horixe, garen herri honen berregintza.

Eta zer gara ba. Joxek berak horrelaxe aitortu izan du: «Izan, euskalduna naiz, ez naiz beste ezer». Horrek, izatearen kontzientzia eta sentimendu horrek, ekarri du Joxeren ekarpen koherente eta eskerga.

Horixe, Joxe, maisu bat. Autoritate bat, Aitzgorri bezala.

Mila-mila esker, Joxe.¶

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI

Azurmendiren obra aztertzeke eskatu zidaten, lehendik ere haren bibliografiaren hurbilpen bat egina nuelako-edo; baina hitz egiteko bost minutu nituela ere esan zidaten, eta bost minutuan ezin azaldu Joxe Azurmendiren lana, laburzurrean eta arinka bada ere. Hortaz, bibliografiarik ezean, haren lanean suma litezkeen ezaugarri batzuk aipatzera mugatuko naiz.

Azurmendiren saiakeretan bertako eta kanpoko gaiak aurki litezke, ez berezita baizik eta modu berezi batean lotuta. Kanpoko autoreak maiz azertu ditu: izenburuetan bertan ikusiko dituzue Nietzsche, Humboldt, Kolakowski, Spengler, Marx eta beste hainbat; baina nonahiko pentsalari horiek Euskal Herriarekin lotzen ditu beti zegamarrak, gure arazoak argitzeko edo hobeki ulertzeko. Era berean, gure autore anitz ikertu ditu, inor gutxi bezain sakon: Orixe, Mirande, Gandiaga, Santamaria eta abar (eta erdi gutar diren Unamuno, Baroja, Maeztu...), euskal ikuspegi batetik, bai, baina nazioarteko pentsamendu eta historia-joeren argitan ere bai, aldi berean. Bere liburuetatik kanpo ere, hitzaurrea eskaini dien euskal idazleen nomina erreparatzen hasiz gero, zerrenda ez amaigabe baina bai guztiz luzea eskuratuko genuke, 1960ko hamarkadako poeta gazte berritzaileetatik gaur egun arte. Azurmendiren hitzaurreek arrisku larria dutela ohartarazi behar, ordea: liburuari lustre zalantzarik gabea eman bai, baina ondorengo edukia baino interesgarriagoa izan ohi da sarrera bera.

Landu dituen alorrei erreparatuz gero, kultura, literatura, filosofia, historia, politika bururatzen zaizkit lehen momentuan, baina lerro artean berdin ikas dezakegu etologia, antropologia, soziologia, artea, psikologia... Eta denetan ariko zaizu aise eta airos, jakintza guztiz zabal hori sorgin-bataio batean berez etorri balitzaio bezala.

Hizkuntza ez nuke aipatu gabe utzi nahi. Azurmendik sarri esaten du berak zabar idazten duela, beste batzuei egotziz bere testuen kalitatea; meritu hori leporatzen dietetako bat ni

naizenez, gezurra dela aldarrikatu behar dut: gutxi bezalako euskara aberats, jori eta adierazkorra darabil Joxek, batzuetan akademien aginduak albora utzi arren. Hiztegi pertsonala du berea, euskalki orotako berbaz osatua, hala Zegamako altxorra nola Axularren ondarea. Euskal hitzak bezainbat inguruko kultur hizkuntzetako maileguak erabiltzen ditu, oparo bezain konplexubako, eta batura horrek ematen dio nortasun berezia bere hizkerari.

Luze jarrai nezake lore eskaintzan, baina labur jardungo nuela agindu nuen eta halaxe egingo dut. Amaitzeko, bada, orain urte pare idatzi nituen lerro batzuk nahi nituzke kopiatu, hasierako esaldiek igarpen modukoa diruditelako, eta azkenak nire sentimendua bete-betean adierazten duelako:

«Ohore eta omenaldien aroa iritsi zaio, berak beti eta egin ahala guztian ihes egin badie ere. Hori bai zahardadearen zantzua! Dena dela, espanturik gabe onartzeko opa diot hemen-dik, apaltasunaren marka izaten baita, ematen bezala, hartzen ere jakitea. Eta Joxerengan beti miretsi dudana da, gauza bakarra duela bere jakituriaren eta inteligentziaren tamainakoa: esku zabala eta bihotz handia».

JOXE AZURMENDI

Eskerrik asko idazle, itzultzaile, irudigile, editore eta Galtzagorrikoen familia guztiari.

Izan ere, hau familiako sari bat bezala da. Edo bide luzean bidaideak bidaideari ematen dion otamena bezala, momentu bat itzalean pausatu eta indarrak berritzeko, kontu batzuk kontatzen diren bitartean.

Eskerrik asko Joan Mariri, Xabierri, Loreari, kontatu dituzuen kontu eta ipuin ederrengatik.

Euskal letren familia edo klub honetara gutako bakoitza modu diferentean eta zio ezberdinengatik etorri ginen seguru asko. Baina kasik seguru lagun bat edo batzuekin, eta elkarri lagunduz etorri ginen. Ni Jakin Taldean hasi nintzen, euskara berrikasten —gure garaian horrela zen—, eta lehenengo gauzatxoak idazten, gaur lotsa ematen dizkiguten gauzak, baina borratu ezin direnak. Gerra osteko euskal berpiztean Arantzazuk paper erabakigarria jokatu du: arte modernoan, pentsamendu erlijiosoaren berritzean, eta euskararen berpiztean ere bai. Berpizte horretan kokatzen da *Jakin* aldizkariaren, eta batez ere Jakin Taldearen sorrera. Izaeraz nahiz pentsaeraz jende arrunt diferentek osatutako taldea da, baina mende erditik gora irauten du ja; idazleak dira, itzultzaileak, editoreak, mila lan egin dute, mila lanetan kolaboratu, eta euskal pentsamenduari plataforma bat eskaini. Jakin Taldean kokatzen da nire obra osoa. Eskerrik asko Arantzazuri eta Jakini.

Eskerrik asko Elkar taldeari ere, azken urteotan berak argitaratu ohi ditu nire liburuak. Langile asko da Elkarren idealismoa eta profesionaltasuna bateratzen dituen euskal liburugintza-zerbitzuan. Denok badakigu beste editorialetan antzera dela, barka editore bakoitza izenarekin aipatzen ez bazaituztet orain. Zuen ez dela bide erraza, begiradaxo batekin gerraosteko historiari ikusten da; argitaletxeak agertu eta desagertuz nola joan diren. Horregatik euskal editore guztioi zuen penak eta lan isila eskertzen dizkizuet. Euskarazko liburua zuei eske-

rrak bizi da. Eskolako testuetatik literatura altueneraino, euskara idatziaren berriztean editoreon parte oinarritzkoa izan da eta da.

Euskararen bidea denon artean egiten ari gara; bestela esan, gurea azkengabeko trekking luzean bizi den familia da. Beti bidea egiten, euskara batua egiten, kulturako euskara egiten, zientziakoa, haur literaturako, poesiako, fikzioetako, kazetari-tzako euskara. Ikastoletako irakasleak, hiztegiak, gramatikagileak. Baditut urte batzuk, eta bide honetan guztian pentsatzen badut, taldearen eta familiaren kontzeptuak asko zabalagotzen dira. Neure hastapenetan aitzindariak ageri zaizkit, maisu eta adiskideak: Txillardegia, Aresti, Krutwig, San Martin Otsalar, Gandiaga, joanak direnetatik bakarrik aipatzeko. Eta behialako Karlos Santamaria, Rikardo Arregi, Eusebio Osa. Eta orainagoko eta gaur-gaurko idazleak, harrituta irakurtzen ditudanak. Nik uste dut orain oso ondo idazten dela.

Ez da izan euskara lantzea bakarrik. Orain batzuetan irribarre egiten dugu, Ipar Amerikako Estatu federal batzuetan oraindik kreazionismoa irakasten omen delako eta ez Darwinen eboluzioaren teoria. Baina baten batzuek gogoratuko duzue, gu hasi ginenean Orixek kreazionismoa defendatzen zuela eta eboluzioa onartzen zuten apaizekin sutan jartzen zela haserre. Bergson txorua zen, Sartre deabrua. Zaitegirentzat existentzialista mindulinak gizarajo batzuk ziren, euskaldunon gizatasun sendoa gabekoak. Txillardegiren lehen idazkia, oker ez bana-go, existentzialismoa ateista zela-eta arbuatzen zuen norbaiti erantzuteko izan zen. [Egunotan Xabier Leteren autobiografia irakurtzen ari naiz —zorionak Inazio Mujikari lanagatik, eta sariagatik, eta zorionak egunotako beste saritu guztiei ere—; ba Xabier Leteren biografian irakurri dut existentzialista izatea leporatzen ziotela, hau da, ateo eta nihilista]. Txillardegik aristotelismoa onartzen ez zuelako izan zituen Orixerekin kalapitak. Orain substantzia eta esentzia aristotelikoekin jadagoneko inor ez da oroitzen, eta ateismoak ez du inor eskandalizatzen, beharbada gehiago norbaitek Jainkoan sinesteak, edo norbaitek bere filosofian Jainkoa aipatzeak behintzat. Mitxele-

nak Orixe ez dakit Koperniko edo Galileiren aurrekotzat jotzen zuen. Esan nahi dut, euskararen bide luzea bezala, pentsamenduan ere bide luzea egin dugula eta ari dugula. Eta bidegintza horretan uste dut oso garbi agertzen dela, nola denok ekipo bat osatzen dugun, familia bat; nola egiten dugun, behin arazoak planteatu, hurrengoan soluzioak bilatu, denon artean, elkarri ikusiz eta ikasiz.

Euskararen modernizazioan, eta baita mentalitatearen modernizazioan ere, zerikusi handia narratibak izan du —nobelistikak, ipuingintzak—, eta beharbada ez gutxiago itzulpenek, filosofiko eta literarioek. Poesiak izan duen eraginaz, aski Aresti gogoratzea. Eta poesiak, orain, mentalitate aldaketaren eragile ez denean ere, mundu aldatu batean jartzen gaitu ja. Bidegintza amankomun horren barruan planteatu dut nik beti neure lana, askotan testuinguru horri egokitzeak, testuan desajuste batzuk eragiten zizkidanean ere. Familia horrekin eta horrentzat ari nintzelako lanean.

Beraz, eskertzen dizuet, nire familia intelektual horri, festatxo hau. Elkarrekin jarraituko dugu, familian, bidea egiten. Hasserre batzuekin, eta laguntasun askorekin geure artean.¶

Donostia, 2012-11-05